

Henk Hollaar, *De Rotterdamse spelen van 1561. Een Hollandse toneelcompetitie met politieke lading*, Delft: Eburon, 2006. – 240 pp. ISBN 978-90-5972-140-1.

Spelen van Sinne vol schoone allegatien. Drijderley refereynen. De Rotterdamse spelen van 1561. Heruitgave verzorgd door Henk J. Hollaar, Delft: Eburon, 2006. – 344 pp. ISBN 978-90-5972-151-7.

In april 2006 verdedigde Henk Hollaar zijn dissertatie over de Rotterdamse rederijkerswedstrijd van 1561 aan de Universiteit van Amsterdam. Kort daarop verscheen de handelseditie, samen met een uitgave van de teksten die tijdens die wedstrijd waren opgevoerd. Het betreft negen spelen van zinne die door de deelnemende rederijkerskamers werden opgevoerd als een antwoord op de vraag 'wie den meesten troost oijt quam te baten, die schenen te sijn van Godt verlaten.' Deze vraag nodigde uit tot religieuze stellingname, en dat in een tijd die zowel verwarrend als gevaarlijk was voor leken die zich publiekelijk met geloofszaken bezighielden. Hollaar heeft met zijn studie tot doel te 'laten zien hoe Hollandse rederijkers een onderwerp van religio-politieke aard belichtten in een toneelwedstrijd die vooral diende om inzichten ingang te doen vinden, opinies te beïnvloeden en gedrag.' (p. 4) Daartoe analyseert hij de negen bijdragen op het voorkomen van orthodoxe dan wel reformatorische opvattingen en de retorische strategieën waarmee die werden gepresenteerd of juist verhuld; daarnaast komt een aantal dramaturgische en theatrale aspecten aan bod, vooral wanneer die een humanistische inslag lijken te hebben; waar mogelijk geeft hij historische en biografische achtergronden van de betreffende rederijkerskamers en hun factors. Hollaar sluit met zijn studie aan bij een aantal recente trends in het onderzoek naar literatuur en drama van de zestiende eeuw: de aandacht voor de doorwerking van humanistische vorming – waaronder retorica en schooltoneel – op de rederijkers, en voor hun theatercultuur als onderdeel van een maatschappelijk krachtenveld, inclusief een meer gedifferentieerde benadering van de reformatie.

Het is echter moeilijk te beoordelen wat dit boek precies bijdraagt aan kennis en inzichten op deze terreinen, en dat is deels te wijten aan de weinig heldere manier waarop Hollaar zijn bevindingen formuleert. Zijn tekst is doorspekt met algemeenheden, associatieve vergelijkingen, onduidelijke verwijzingen en elliptische formuleringen, is op het ene moment sterk geserreerd en weidt dan weer uit over bijzaken. Een heel ander probleem bij het lezen is de complexe ordening van de stof. Er is gekozen voor een indeling

in twaalf korte hoofdstukken, waarin telkens één aspect (historische context, dramatische opbouw, retorische techniek, etc.) wordt behandeld met betrekking tot alle negen in het onderzoek betrokken teksten. Dit heeft tot een warrige presentatie geleid, die de lezer voortdurend laat schakelen van het ene naar het andere spel, en tussen de vele personages en verwickelingen, terwijl Hollaar zelf vaak de thematische focus kwijt lijkt te zijn. Het uitvoerige register is daarbij een schrale troost. Ik zou deze kritiek kunnen onderbouwen met een reeks genante voorbeelden, maar liever wil ik proberen om enkele hoofdpunten uit het onderzoek te bespreken. Want wat Hollaar gelukkig wel duidelijk maakt, is dat de Rotterdamse wedstrijd in 1561 een belangrijke en intrigerende gebeurtenis was.

Ze vond plaats in hetzelfde jaar als het veel roemrijker Brabants landjuweel te Antwerpen en de opgevoerde spelen werden ook door dezelfde drukker, Willem Silvius, uitgegeven. Een tweede druk – en dat is heel bijzonder – verscheen in 1614 bij de Rotterdamse drukker Van Waesberghe. In tegenstelling tot de Brabanders waagden de Hollanders het wel om, in hun relatie veel bescheidener evenement, een religieuze kwestie centraal te stellen. Want op de vraag wie ooit de meeste troost ontvangen heeft, terwijl hij toch van God verlaten scheen, kunnen heel verschillende antwoorden volgen. Hollaar stelt dat het onderscheid tussen orthodoxe en reformatorische denkbeelden ook voor tijdgenoten niet altijd scherp te maken was, al vraag ik me af of dat in 1561 nog steeds gold. En in de praktijk blijken zijn analyses toch uit te monden in een wat oppervlakkige constructie van de tegenstelling katholiek-protestant. Als verhuld reformatorisch, en dat is geen verrassende conclusie, gelden de spelen van Fruytiers (Rijnsburg), Meynertsz (Amsterdam), Adriaensz (oude kamer Haarlem) en Gouda, terwijl de overige bijdragen zich min of meer conformeren aan de katholieke leer. Dit confessionele 'profiel' van Rotterdam 1561 lijkt me in overeenstemming met wat Gary Waite in *Reformers on stage* (2001) over de Amsterdamse jaren '40 en '50 constateerde: 'the emphasis [...] is on redirecting the central beliefs of audiences to a broadly conceived evangelical direction.' (p. 96) Waite ziet dit als een tactische manoeuvre die, bij het uitblijven van een actieve verdediging van katholieke doctrines en praktijken, het reformatorische gedachtegoed alleen maar bestendigde. Het gegeven dat juist de reformatorisch gezinde Fruytiers bemiddelde bij de totstandkoming van de wedstrijdbundel, waarvoor de uitgever een koninklijk privilege kreeg, wijst ook op een dergelijk verzoenend streven. De vermenging van denkbeelden die Hollaar in

enkele spelen aantreft (bijvoorbeeld een verwijzing naar de *sola gratia*-gedachte, gevolgd door een lofzang op Maria in het spel van Delft, respectievelijk r. 731 en 737), zou dan niet zozeer een passieve aanpassing zijn aan de verwachtingen van een jury met 'katholieke inslag' (p. 201), als wel een actieve strategie.

Dat zo'n strategie handig zou zijn, konden de genodigde kamers opmaken uit de uitnodiging tot de wedstrijd, de *Chaerte*. Die bevatte een verbod op ketterij en de eis dat alle bijdragen vooraf door de autoriteiten van de deelnemende steden werden goedgekeurd. Hollaar wijst op de sporen van (zelf)censuur in enkele teksten, maar ook op retorische strategieën om subversieve standpunten verhuuld weer te geven en het publiek te overtuigen.

Met betrekking tot de vormgeving van de spelen (daarmee vat ik gemakshalve retorica, dramaturgie en stilistiek samen) legt Hollaar de nadruk op wat hij beschouwt als renaissanceïstische kenmerken: de voorkeur voor een uitbeelding 'naar het leven', de polemische proloog en de dramatische opbouw met een gelukkige afloop, naar het voorbeeld van Terentius' comedies, maar ook klankrijke strofebouw en het gebruik van sententies, om maar enkele aspecten te noemen. Voortdurend wordt de indruk gewekt dat dergelijke 'vernieuwingen' rechtstreekse verwerkingen zouden zijn van klassieke voorbeelden en humanistische scholing. Daarmee gaat Hollaar naar mijn smaak te snel voorbij aan de continuïteiten in de dramaturgie van het rederijkerstoneel en aan de complexiteit van het proces van culturele transmissie. Sterker nog: de groeiende tegenstelling tussen een muzisch-fictionele en retorisches-betogende poëtica, zoals Marijke Spies die omstreeks 1580 onderscheidt in respectievelijk Leiden en Amsterdam, zou volgens Hollaar al in Rotterdam zichtbaar zijn. Bovendien zou deze correleren met de verschillende religieuze posities: de katholieke spelen zouden meer op emotie, op uiterlijk vertoon gericht zijn, de reformatorische meer op rationaliteit, op verbale overtuigingskracht. Voor wie dit moeilijk kan geloven is er gelukkig de leeseditie, waarin men alle teksten zelf kan raadplegen. Vertrouwdheid met de rederijkerstaal is daarbij wel vereist, want deze editie moet het stellen zonder woordverklaringen en annotaties.

Anke van Herk

P.J. Smith, *Embleemfabels in de Nederlanden (1567-ca. 1670). Het schouwtoneel der dieren*. Hilversum: Verloren, 2006. (Zeven Provinciënreeks 24). – 124 pp. ill. ISBN 90-6550-855-4. €13,-.

In 2006 verscheen in de 'Zeven Provinciënreeks' het 24^e deel, met verzamelde studies over vroegmoderne Nederlandse embleemfabels van Paul J. Smith. De studies werden voor het overgrote deel eerder gepubliceerd in diverse (buitenlandse) tijdschriften, en zijn ter gelegenheid van de bundeling op elkaar afgestemd en van een voorwoord voorzien. Het eerste hoofdstuk gaat in op de Vlaamse grondleggers van de Nederlandse embleemfabels, Marcus Gheeraerts en Eduard de Dene. In hoofdstuk 2 worden de bundels met embleemfabels besproken die voor de Nederlandse situatie belangrijk zijn. Hoofdstuk 3 bekijkt het genre in detail middels een analyse van de titelprenten van de bundels. Hoofdstuk 4 en 5 gaan over woord-beeld-relaties in embleemfabels, hoofdstuk 6 is gewijd aan embleemfabels in pamfletten en hoofdstuk 7 bespreekt de doorwerking van de embleemfabel in onder meer in de beeldende kunst. De gehele bundel is prachtig geïllustreerd, met afbeeldingen van hoge kwaliteit die ook bestudering van details mogelijk maken. De bibliografie bevat een chronologische lijst van bundels waaruit embleemfabels worden besproken, en biedt een uitgebreid overzicht van secundaire literatuur. Een namenindex maakt zoeken langs die ingang mogelijk.

De bundel geeft qua inhoud mogelijk iets anders dan de geïnteresseerde leek – toch ook behorend tot de doelgroep van de Zeven Provinciënreeks, gezien bijvoorbeeld de lage prijs van de deeltjes? – zou kunnen verwachten. Anders dan de ondertitel *Het schouwtoneel der dieren* suggereert, en de omslagillustratie (Reinaart de Vos en ooeivaar, geschilderd door Jean-Baptiste Oudry) doet vermoeden, gaan de studies niet zozeer over afzonderlijke embleemfabels, en de rol die (specifieke) dieren daarin spelen. De meeste hoofdstukken gaan over problematiek die het afzonderlijke embleem overschrijdt: de definiëring van het genre 'embleemfabel', de intertextualiteit en intermedialiteit van het genre, het 'Nachleben' van bepaalde embleembundels, en de kruisbestuiving tussen embleemfabels en andere genres. Het zijn onderwerpen waar emblematici – ook internationaal gezien – mee bezig zijn, maar voor de geïnteresseerde leek zouden de emblemen zelf meer aandacht mogen hebben gekregen. In feite ontbreekt een laagdrempelige ingang tot de emblemen zelf: zo zijn ook de citaten uit de emblemen niet herspeld (zelfs de 'u' wordt niet naar 'v' getranscribeerd waar dat aan de orde is in het vroegmoderne Nederlands) en zijn cita-